

RECENZJE

**Piotr Eberhardt – *Rozwój światowej myśli geopolitycznej*
*Wybrane zagadnienia***

Wydawnictwo Oginiec, Warszawa 2016, 306 ss.

Pomimo że od przełomu politycznego upłynęło już 27 lat i nic nie stoi na przeszkodzie rozwojowi, tak w poprzednim ustroju piętnowanej, geopolityki, nadal liczba opracowań z tego zakresu jest, jak na duży kraj, jakim jest Polska, bardzo niewielka.

Cieszy zatem ukazanie się każdej naukowej publikacji z zakresu geopolityki, a tym bardziej pracy autorstwa jednego z najwybitniejszych polskich geografów politycznych, prof. dr hab. Piotra Eberhardta z Instytutu Geografii i Zagospodarowania Przestrzennego Polskiej Akademii Nauk.

Inicjatorem wydania kolejnej książki tego Autora jest Oddział Warszawski Polskiego Towarzystwa Geopolitycznego. Na tom zatytułowany *Rozwój światowej myśli geopolitycznej*, uzupełniony o podtytuł *Wybrane zagadnienia*, składają się artykuły, które już w rozproszeniu ukazały się drukiem w różnorodnych periodykach i monografiach zbiorowych. Jest to zatem swoisty wybór publikacji Piotra Eberhardta poświęconych historii rozwoju geopolityki na świecie. Powód wydania pracy (słaba dostępność periodyków, w których oryginalnie opublikowano artykuły) uzasadnia w *Słowie od Wydawcy* Kazimierz Fiedorowicz, natomiast *Wprowadzeniem* ukazującym genezę wyłonienia się z geografii politycznej geopolityki i tło jej rozwoju opatrzył recenzowany tom dr Konrad Świder z Instytutu Studiów Politycznych PAN. W paginie wydawniczej nie podano nazwiska redaktora, tym samym można wnosić, że wybór zamieszczonych w tomie opracowań jest dziełem Autora.

Książkę podzielono na dwie części. W pierwszej (*Klasyki światowej geopolityki*) zgromadzono osiem rozdziałów poświęconych sylwetkom najważniejszych postaci, które przyczyniły się do rozwoju myśli geopolitycznych w początkach kształtowania się tej dyscypliny.

Układ tej części nie jest chronologiczny. Autor wychodzi od dwóch znakomitych geografów politycznych – prof. Fryderyka Ratzla z Politechniki Monachijskiej i Uniwersytetu w Lipsku oraz szwedzkiego deputowanego do Riksdagu, politologa z uniwersytetów w Göteborgu i Lund prof. Rudolfa Kjellena, którzy

działali na przełomie XIX i XX w. i byli twórcami, pierwszy z nich geografii politycznej, drugi – geopolityki. Postać Ratzla, choć doczekała się kilku artykułów w polskiej literaturze, nadal nie jest wystarczająco rozpoznana. Osoba Kjellena jest niemal zupełnie nieznaną. Szkoda, że Autor nie podał zasad wymowy tego szwedzkiego nazwiska, które w polskich publikacjach jest notorycznie błędnie czytane (Kjellen – czyt. *Śelen*). Trzecim omówionym w tomie geografem politycznym, który odcisnął znaczące piętno na rozwoju światowej geopolityki, jest angielski geograf polityczny z Oksfordu prof. sir John Halford Mackinder, twórca teorii *Heartlandu*.

Układ chronologiczny zaburza jedynie omówiona, jako kolejna, postać amerykańskiego wykładowcy akademii morskich w West Point i Newport admirała Alfreda Thayera Mahana, działającego w drugiej połowie XIX w., którego teoria wpływu potęgi morskiej na historię wyprzedziła chronologicznie samo powstanie geopolityki.

Następnie prof. Eberhardt omawia tragiczną postać gen. Karla Haushofera, założyciela monachijskiego Instytutu Geopolitycznego i wydawcy Czasopisma Geopolitycznego (*Zeitschrift für Geopolitik*), ojca niemieckiej geopolityki naukowej, a zarazem jej „grabarza”, kiedy w 1933 r. dał placet na wykorzystanie tych instytucji do firmowania haniebnej polityki nazistowskich Niemiec. Samobójstwo Haushofera w marcu 1946 r. nie oczyściło już geopolityki z odium, jakim obarczyła ją jego wcześniejsza działalność.

W dalszej części pracy Piotr Eberhardt omawia postacie twórców kolejnych klasycznych amerykańskich teorii geopolitycznych – Nicholasa Spykmana pochodzenia holenderskiego, autora koncepcji *Rimlandu*, i Aleksandra de Sevresky'ego, z pochodzenia Rosjanina, twórcy teorii potęgi powietrznej.

Pierwszą część recenzowanego tomu zamyka opracowanie sylwetki francuskiego geografa politycznego i geopolityka Yvesa Lacoste'a, inicjatora badań nad geopolitycznym regionem Morza Śródziemnego, geopolityką postkolonialną i założyciela geograficzno-politycznego czasopisma *Hérodote*.

W drugiej części książki zatytułowanej *Rozwój światowej myśli geopolitycznej* Autor zamieścił pięć artykułów poświęconych niektórym, również już dziś klasycznym, koncepcjom geopolitycznym funkcjonującym na Zachodzie (*Wybrane zachodnie koncepcje geopolityczne*).

Pierwsze trzy rozdziały odnoszą się do Niemiec. Rozpoczyna ten cykl artykuł zatytułowany *Prekursorzy niemieckiej geopolityki*, w którym Piotr Eberhardt ukazuje rozwój niemieckiego systemu filozoficznego i ideologii politycznej wiodących do ukształtowania się, w okresie późniejszym, nowoczesnej niemieckiej myśli geopolitycznej. Omówiono tu sylwetki i poglądy takich autorów,

jak Johann Herder, Karl Ritter, Ernst Kapp, Ernst Arndt, Alfred Kirchhoff, Johann Fichte, Karl Nebenius, Friedrich List, Paul de Lagarde, Constantin Frantz i Gustav Schmoller. Nie jest to bynajmniej lista pełna, gdyż przywołano w tym tekście jeszcze kilkunastu mniej wybitnych ideologów niemieckiej szkoły filozoficzno-politycznej przełomu XVIII–XIX w., w tym autorów teorii *Wielkiej przestrzeni*.

Następny rozdział pt. *Geneza niemieckiej koncepcji Mitteleuropy* jest analizą poglądów niemieckich polityków, historyków i filozofów na kwestię przestrzeni środkowoeuropejskiej, zwieńczonych ogłoszoną przez Friedricha Neumanna koncepcją *Mitteleuropy*. Warto zauważyć, że postać twórcy tej teorii jest dziś darzona szczególną atencją, a jego teoria nadal stanowi kod niemieckiej geopolityki, za sprawą pierwszego prezydenta RFN, Theodora Heussa, wybitnego znawcy dzieł Neumanna i twórcy jego kultu.

W rozdziale pt. *Geneza i rozwój niemieckiej doktryny Lebensraumu* Autor ukazuje, w jaki sposób ta teoria ukształtowała losy niemieckiej geopolityki, aż do jej żałobnego końca. Omówiono głównych głosicieli tej doktryny i ewolucję poglądów na „przestrzeń życiową”.

Czwarty rozdział to omówienie bardzo aktualnej koncepcji integracji kontynentu europejskiego – teorii jednolitego państwa europejskiego – Paneuropy, przypisywanej Richardowi Coudenhove-Kalergiemu, osobie trudnej do jednoznacznej identyfikacji narodowej (obywatel Austro-Węgier, podchodzenia holendersko-greckiego, urodzony w Japonii). Teoria Paneuropy jest dziś realizowana w ramach Unii Europejskiej.

W ostatnim rozdziale recenzowanego tomu pt. *Koncepcja granicy między cywilizacją zachodniego chrześcijaństwa a bizantyńską na kontynencie europejskim* Autor przenosi się do czasów współczesnych i omawia ogłoszoną przez Samuela Huntingtona teorię zderzenia cywilizacji, a także poprzedzające tę koncepcję teorie Feliksa Konecznego i Arnolda Toynbee'ego.

Reasumując, książka Piotra Eberhardta pt. *Rozwój światowej myśli geopolitycznej* to bardzo cenny na naszym rynku wydawniczym zbiór artykułów poświęconych historii światowej myśli geopolitycznej, niestety ograniczony jedynie do klasyków tej nauki i takichże teorii, z pominięciem (z wyjątkiem jednej) współczesnych koncepcji geopolitycznych i ich autorów. Szczególnie brak jest teorii spoza kręgu Zachodniego, rozumianego jako krąg germańsko-anglosaski, i nie mam tu na myśli geopolityki państw egzotycznych np. dalekowschodnich, ale jak najbardziej istotny dla polskiej racji stanu dorobek geopolityki radzieckiej i rosyjskiej, w tym kluczową obecnie postać Aleksandra Dugina.

Recenzowana książka jest bardzo ważną publikacją dla rozwoju polskiej geopolityki, ma też walor dydaktyczny, szczególnie na kierunkach, gdzie prowadzone są wykłady z geopolityki: stosunkach międzynarodowych, naukach politycznych, geografii politycznej, historii najnowszej. Będzie też nieocenionym kompendium dla wszystkich pasjonatów odradzającej się w Polsce geopolityki.

Marek Sobczyński
Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych
Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych